

Det er slut: Det lærende velfærdssamfund er det sidste samfund. Her kan vi få lov til at hygge os med utopien om det kompetente individ. Er det blød totalitarisme, spørger kommunikationschef Claus Holm.

Open-minded

Med idéen om det kompetente individ har vi overladt utopi-arbejdet til de enkelte individer, og det får os til at miste blikket for, at de mange individers skridt mod at blive lærende individer til sammen kan overskride den nuværende samfundsform, skriver Claus Holm.

FOTO: CORBIS

* SELV DE REVOLUTIONÆRE ER – med Olof Palmes ord – i bedste fald reformister dagen efter revolutionen; også de må knytte an til det forhåndenværende. Det lykkes os ikke at forandre alt; at forsøge på det er forgæves.

I 2005 er stort set alle enige med afdøde Olof Palme. 68-oprørerne er i gang med at lægge oprørskheden på hylden for historiebøger, som for tiden offentliggøres i en lind strøm. Ja, der er kødannelse ved boden for afsværgelse af ungdomstidens revolutionære drømmerier.

Fra en af afsværgerne, den tidligere marxist, professor Hans-Jørgen Schanz fra Århus Universitet, lyder meldingen sådan i artiklen *Idealistisk utopisme kontrakt pluralistisk pragmatisme*: »Den dag i dag oplever man – eller lad mig bare sige: oplever jeg – det som lidt chokerende, når jeg når frem til, at kritisk tænkning og utopi står i modsætning til hinanden. Eller at spørgsmålet: har vi brug for utopier? – er et spørgsmål, som må besvares med et entydigt nej. Ligesom der hermed er svaret på spørgsmålet, om en utopisk og en pragmatisk indstilling kan frugtbar gøre hinanden gensidigt. Det mener jeg ikke, for de udelukker hinanden.«

Jeg tror, Hans-Jørgen Schanz' selvanmeldelse er så eksemplarisk, at vi med den kan sige, at vi – som vi er flest – tror på reformer, ikke på revolutioner; på pragmatisme, ikke utopisk perfektionisme. Og at det for moderne opdragere er vigtigere at igangsætte en proces – i den rigtige retning forstås – end at stille formynderisk krav til produktet.

Kun Gud står alene tilbage som den legitime revolutionære kraftkarl, der uden skrupler skabte det helt nye; altså os. Og det gjorde han ud af det rene ingenting. Vi, reformistiske mennesker for Vor Herre, har ikke denne skaberkraft. Derimod kan og vil vi være 'open-minded' og 'open-ended'. Det betyder, at vi afstår fra at gribe ind i. Afstår fra at skabe andre og deres projekter. På moderne opdragelsesdansk kalder vi det for rummelighed.

Politikere og professionelle pædagoger praktiserer det dagligt. Politikere ved at afstemme sine synspunkter med vælgernes, sådan som de nu lader sig

udtrykke i opinionsundersøgelser. Pædagoger understøtter det enkelte barns værdier og udviklingsprojekter. Men hvorfor vil disse opdragere så lidt på andres – deres vælgeres og børnenes – vegne? Jeg tror, det hænger sammen med, at vi har at gøre med en generation af opdragere, som ikke har fantasi til at forestille sig, at der er grund til at gribe ind for at stille den næste generation bedre, end de selv har været stillet, og bedre end denne generation kan stille sig selv – af sig selv.

Bliver en politiker spurgt om, hvilke forventninger han har til fremtidens samfund, så kan journalisten opsummere de defensive mainstream-svar sådan: »Nå, også du vil gerne forbedre lidt hist og vedligeholde lidt pist. Nå, også du er enig i at opretholde velfærdssamfundet. Javel, ja... Næste!«. Jeg ville tabe både næse og mund, hvis jeg mod forventning mødte en politiker, som vovede at komme med en idé til radikale forandringer. Og gjorde jeg, så ville jeg straks anbefale ham at gå i skarp argumentations-træning. Fordi den bevisbyrde, som i øvrigt altid har ligget på dem, som vil forandre, er så 'velfærdstung', at risikoen for at forløfte sig på den er overhængende.

FORANDRINGER, særligt af den utopiske slags, foregår i dag på det individuelle plan. At det er der, de hører hjemme, kan man forsikre sig om ved at konsultere forfatteren Søren Ulrik Thomsen i bogen *Kritik af den negative opbyggelighed*. Her hylder han Freud og Luther som sine anti-utopiske helte. På denne vis får han buret friheden til at tænke en utopisk tanke inde i det enkelte menneske, som får lov til at luften sine tanker på briksen eller bænkens hos psykologen eller præsten.

Søren Ulrik Thomsen anno 2005 mener, at læren af 1970'erne er, »at politik skal være kedeligt arbejde, og at man ikke skal deponere sine transcendentlængsler i det politiske, men – ville jeg sige i dag – hvor de hører hjemme, nemlig i kirken som altså i en slags containerfunktion indkapsler det metafysiske, så vi for resten af pengene kan føre en politik, der arbejder på at mindske årsagerne til ulykke (sult

og bolignød og smitsom sygdom f.eks.) i bevidstheden om, at den dermed hverken fjerner lidelsen eller gør mennesket lykkeligt, eftersom lidelse og lykke er størrelser, vi må forholde os til i andre registre end det politiske. En politik, der arbejder for at gøre samfundet bedre uden at tro, at det nogensinde kan blive et paradis – og som er klar over, at en sådan ambition kun fører til totalitarisme.«

Men hvis politik skal være kedeligt, så skal pædagogik vel også være det? Ja, givet at der føres kedelig politik, så bliver opdragelsesstrategierne også nemt kedelige, da de traditionelt har været et led i den dominerende politiske strategi. Og kedeligt er det at være politiker og pædagog – ikke mindst i forhold til tidligere. For eksempel var det i det 19. århundrede anderledes ukedeligt. Her gik politikere og pædagoger i gang med at gøre bønder til et folk af nationale danske borgere med rettigheder.

På sin vis er denne vilje stadig krampagtigt til stede, når vi følger politikeres nationalromantiske forsøg på at afstive forestillingen om folkelighed ved at udstede bløde kanon-henstillinger, for eksempel om at læse bestemte nationale værker. Omvendt må vi indrømme, at vi det meste af tiden er vidne til politikeres og pædagogers vilje til at være viljesløse på vælgeres og børns vegne. Viljesløsheden legitimeres ved idéen om den kompetente person, den kompetente vælger, det kompetente barn etc. – altså et individ evigt optaget af kompetenceudvikling og læringskurver.

DET TOG SIN TID. Lars Geer Hammershøj, adjunkt ved Danmarks Pædagogiske Universitet, fortæller i bogen *Selvdannelse og Socialitet*, at vi i cirka 200 år har troet på, at dannelsen af et oplyst, myndigt og selvbestemmende individ tog sin tid, sin opdragelsestid. Det gør vi ikke mere. I stedet tror vi, at enhver person fra første færd – helt fra fostertilstanden – er kompetent og værd at lytte til. Fosteret er forfremmet til menneske. I hvert fald behandler vi det, som om det var et menneske, der frit og fornuftigt kan danne og realisere sig selv. Det handler ikke mere om at danne en almen personlighed, men om per- ►

- ▶ sonlighedens dannelse. Dannelse handler stadig om at overskride sig selv, men overskridelsen er nu overladt til den enkelte persons kompetente vilje, ikke til opdragerens vilje.

Betyder det, at vi stik mod den gængse forestilling er havnet i et forsøg på at praktisere en utopi om det kompetente individ? En idé om et menneske uden for tid og rum, der ikke alene kan lære af sig selv – men er pålagt at gøre det? Formentlig ja. Ifølge Hans-Jørgen Schanz har utopier »altid har været radikalt anti-individualistiske. Altid som afgørende ideal har haft elimineringen af den menneskelige uforudsigelighed og spontanitet.« I begyndelsen af det 21. århundrede kan jeg blive i tvivl om, om det stadig er tilfældet. Har idéen om det kompetente individ ikke netop en tendens til at være en lige så radikal og kompromisløs utopi, en lige så totalitær utopi, som de samfundsmæssige, vi kender til?

Vi bliver bekymret, når filosofen Platon i den store dialog Staten foreslår, at man sender » alle dem i staten, der er mere end ti år gamle, ud på landet og tager sig af deres børn og opdrager dem i ganske anderledes vaner end dem, som nu råder dem, som også deres forældre har, nemlig deres egne skikke og love; (...) på den måde vil en stat og en statsordning lettest kunne fæstnes, så at den både bliver lykkelig og bringer det folk, i hvilket den er indført, mest gavn« Og vi har gode grunde til at bekymre os, fordi Platon foreslår et Fornuftens diktatur. Det vil sige en slags terrorperiode, der ifølge Lars-Henrik Schmidt i bogen *Magtens fysik* har dannet forbillede for de andre terrorperioder, vi kender fra revolutionshistorien. Nemlig Frihedens diktatur ved Robespierre og Saint-Justs terrorregime under den franske revolution og fra forskellige variationer over Proletariatets diktatur. Pointen er, at vi indtil nu alene har haft grund til at bekymre os over nogles diktatur over andre.

MÅSKE ER TIDEN KOMMET til også at bekymre sig over de farer, der kan følge med idéen om den kompetente ledelse af sig selv i det lærende samfund.

Læring er nemlig godt nok op til dig selv, men det synes ikke at være op til dig selv, at du skal udvikle dig gennem læring. Tenderer vi ikke til en radikalt individualistisk og totalitær lærings- og udviklingstvang?

Den amerikanske filosof Robert Nozick skitserer i bogen *Anarchy, State, and Utopia* et libertært utopia som en ramme for individuelle utopier. Det vil sig en struktur, hvor individer har frihed til frivilligt at realisere deres vision om det gode liv. Og hvor ingen kan påtvinge andre deres utopisme. For at lykkes med det mente Nozick, at der var brug for en minimalstat. En stat, hvis eneste opgave består i at beskytte 'life, liberty and estate', men ellers ikke opdrage eller ændre på individerne ud over, hvad de selv vil. I dag har vi et velfærdssamfund med en servicestat. Alligevel er denne stats pædagogiske system sammenligneligt med Nozicks utopiske politiske system. For vore dages pædagogiske system er den omfattende, men minimale ambition nemlig at beskytte de enkelte individers utopiske læringsprojekter.

Åh, indrømmet, også jeg går ind for en pragmatisk, åben og demokratisk indstilling til utopier. Hermed siger jeg, at jeg går mod tidens afsværgere af utopier som sådan. Fordi afsværgelserne blot blåstempler idéen om det kompetente individ i det lærende velfærdssamfund. Og det får det til at se ud, som om dette som-om-kompetente-individ ikke er en utopisk konstruktion, men et projekt, vi hver især vælger at overtage på hver vores måde.

Pointen er, at denne utopi, som andre med den, faktisk kan lade sig realisere. Fra filosofen Karl R. Popper – og hans værk *Det åbne Samfund og dets fjender* – ved vi, at et ideal kan virkeliggøres og ikke behøver at ende sine dage som en utopi. Utopiens endeligt er dens praktiske væren i tiden og i rummet. Vi ved også, at utopi kan realiseres forskelligt: Enten gennem et synligt og utopisk ingeniørarbejde, hvor ingeniøren er en kompromisløs radikalist, stokdøv over for beklagelser undervejs. For den utopiske ingeniør er målet – omdannelsen af hele samfundet – nemlig alt. Eller gennem et demokratisk skridtvist ingeniørarbejde, hvor ingeniøren er lydør over for de problemer, som måtte opstå undervejs, formår at lære af sine fejltagelser og i øvrigt indgår kompromiser. Det utopiske ingeniørarbejde er det farligste, har Popper fortalt os. Det har han ret i, men formu-

Claus Holm

Sekretariats- og kommunikationschef,
Danmarks Pædagogiske Universitet
www.dpu.dk/om/dho

leringen betyder også, at det skridtvise arbejde ikke er ufarligt. Blot mindre synligt.

Med idéen om det kompetente individ har vi overladt utopiarbejdet til de enkelte individer. Med det mister vi blikket for, at de mange individers skridt mod at blive lærende individer til sammen kan overskride den nuværende samfundsform. Hvem ved måske skrider vi uforvarent mod det lærende minimalstats samfund. Er open-minded individer åbne for at vide af det? Tilsyneladende ikke. Men ønsker vi ikke alternativer til det lærende velfærdssamfund, må vi begynde at diskutere, om der kommer et ønskværdigt samfund ud af, at de enkelte individer forfølger tidens utopi – uanset om det så sker på reformistisk eller revolutionær vis. ▲

Kilder:

- Lars-Henrik Schmidt: *'Magtens fysik: efterfulgte eksperimenter'*, 2000.
- Hans-Jørgen Schanz: *'Idealistisk utopisme kontrakt pluralistisk pragmatisme' i Modernitet og Kapitalisme, Modtryk*, 2004.
- Frederik Stjernfelt og Søren Ulrik Thomsen: *'Kritik af den negative opbyggelighed'*, Vindrose, 2005.
- Lars Geer Hammershøj: *'Selvdannelse og Socialitet'*, Danmarks Pædagogiske Universitets forlag, 2003.
- Robert Nozick: *'Anarchy, State, and Utopia'*, 1974.
- Platon: *'Staten'*, Museum Tusulanums Forlag, 2003.
- Karl R. Popper: *'Det åbne samfund og dets fjender. Bind 1-2'*, [1966] 2000.